

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

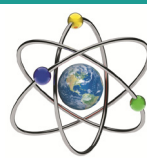
№10(3)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 224 sahifa,
13-oktyabr, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ashurov Ramzidin Ramazonovich – Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd), dotsent

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Karimova E.G. – Sotsiologiya fanlari nomzodi, dotsent
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Raxmonova Z. A. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Sayimova D. K. – texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ashurov Ramzidin Ramazonovich – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers "Yangi O'zbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Rakhmonova Z.A. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Sayimova D. K. – Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№C-5669363** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Axborotlashgan jamiyatda xalq o'yinlari orqali shaxsni tarbiyalashning pedagogik imkoniyatlari	10
<i>Abdullayeva Maryambibi Djumaniyazovna</i>	
Sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish sharoitida talabanning axborot xavfsizligi kompetensiyasi: tushunchaning chegaralari va tarkibi	16
<i>Mustafoyev Shahzod Mamanazar o'g'li</i>	
Navoiy viloyati ziyoratgohlari tarixi va ularning aholi hayotida tutgan o'rni	21
<i>Nazarova Nozima Narzulloyevna</i>	
Fransuz tilidagi predloglar va o'zbek tilidagi kelishik qo'shimchalarining qiyosiy tahlili	26
<i>Ro'zimova Yulduz Farhodovna</i>	
Umumta'lim maktab direktorlari emotsional intellektining boshqaruv faoliyatidagi ahamiyati	30
<i>Rustamova Barno Abduxalilovna</i>	
Kikbokschilarda motivatsion omillar va musobaqa faoliyati samaradorligini takomillashtirish metodikasi: nazariy-tahliliy asoslash	34
<i>Mamaraximov Azim Karakulovich</i>	
Pedagogik diagnostikaning umumiy metodlari va ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati	39
<i>Daminova Shoxista Farxodovna</i>	
Dual ta'lim muhitida bo'lajak o'qituvchilarni inklyuziv ta'lim faoliyatiga tayyorlashning nazariy-metodologik asoslari	45
<i>Oybekova Shukrona Oybek qizi</i>	
O'qish savodxonligini rivojlantirishda sun'iy intellekt asosidagi individual ta'lim texnologiyalarini takomillashtirish	51
<i>Abduvaliyeva Gulchexra Mamadjon qizi</i>	
Abu Rayhon Beruniy ilmiy merosi asosida talabalarda kartografik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari	56
<i>Kazakbayeva Muhabbat Turabayevna</i>	
Brayl yozuvi ko'zi ojiz shaxslarning inklyuziv imkoniyatlarini ta'minlashning muhim vositasi sifatida	62
<i>Panjiyev Shokir Zokir o'g'li</i>	
Дидактический потенциал подкастов в обучении русскому языку студентов	67
<i>Ибрагимова Нилуфар Туйчиевна</i>	
Maxsus ta'lim tizimida differensiallashtirilgan va individuallashtirilgan o'qitishning metodik asoslari	72
<i>Karimova Nilufar Boltaboyevna</i>	
Xorijiy til o'qituvchilarida kasbiy so'nish namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari	78
<i>Matchanova Dilorom Karimovna</i>	
Raqamli ta'lim ekotizimi asosida talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etishning pedagogik asoslari	83
<i>Otamuratov Maqsudbek Shonazarovich</i>	
Yunon-rim kurashchilarining texnik-taktik tayyorgarligini individuallashtirish: pedagogik model va zamonaviy baholash metodikasi	87
<i>Po'latjonov Shoxzod Avazjon o'g'li</i>	
Buyrak hujayrali saratonini erta aniqlashda ultratovush tekshiruvining diagnostik imkoniyatlari	92
<i>Saydamatov Hayitboy Ulug'bek o'g'li</i>	
Проблемы и перспективы подготовки специалистов сферы искусств и культуры в ситстеме высшего образования	96
<i>Кошелева Антонина Фёдоровна</i>	
Sun'iy intellekt texnologiyalari sharoitida ta'limning insonparvarlik paradigmasini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari	99
<i>Yaqubova Dinora Bahodirovna</i>	

Behbudiyning ta'lim-tarbiya sohasidagi qarashlari va o'qitish metodlari	104
Islomova Lola Abdig'ani qizi	
Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarida lingvomadaniy kompetensiyani shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari	110
Djabbarova Feruza Azamovna	
The Role of Phonation Energy Efficiency in Sound Changes	114
Baxramova Shaxnoza Erkinovna	
Mustaqillik yillarida ichki migratsiyaning shakllanish jarayonlari.....	119
Mo'minov Ziyovuddin Bakirjon o'g'li	
Raqamli ta'lim davrida bo'lajak o'qituvchilarda mustaqil ta'lim trayektoriyasini loyihalash: "pedagogik mahorat" fani misolida	123
Shabdullayeva Lazokatxon Orifbekovna	
Современные подходы к управлению образовательным учреждением: теоретические основы и особенности реализации.....	128
Джуманиязова Дильбар Азатовна	
Ko'zi ojiz o'quvchilarga funksiyalar grafiklarini o'rgatishda ko'p sezgili ta'lim yondashuvlaridan foydalanish.....	132
Abdullayev Umid Amrilloevich	
Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini takomillashtirishning tashkiliy-pedagogik omillari	139
G'oyibnazarov Rahmatilla	
Inklyuziv ta'limda fanlarni o'qitishda maxsus pedagog faoliyati.....	144
Hurriyat Yoqubova	
Modelling the Semantic Field of Ma'naviyat in a Specialised Parallel Corpus: Theoretical and Methodological Foundations of Cross-Genre Discourse Analysis	149
Mukhlisa Chorjeva Jumamurodovna	
Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy axborot-kutubxona xizmatlari samaradorligini oshirish metodikasi.....	154
G'oyibova Sayyora	
Talabalarda psixologik reziliyentlikni takomillashtirishning emotsional-kognitiv determinantlari	160
Hayitova Oydinniso Aliyevna	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini inklyuziv ta'lim sharoitida samarali faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish.....	164
Mamasiddikova Maftuna Akbarjon qizi	
Fizika ta'limida muammoli masalalarni yechish ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik strategiyalari	168
Ostonova Malika Uktam qizi	
Texnika oliy ta'lim muassasalarida matematika fanlarini o'qitish metodikasini raqamli ta'lim texnologiyalari asosida takomillashtirish	173
Vahobov Mehroj Alisher o'g'li	
Tarbiya, ta'lim, rivojlanish va shakllanish kategoriyalarining mazmun-mohiyati va o'zaro munosabati	178
Xodjayeva Munisa Utkur qizi	
Birlamchi sog'liqni saqlash tizimida bo'lajak oilaviy shifokorlarning boshqaruvchanlik kompetensiyalari texnologiyasini shakllantirish	183
Abduvaxobova Nozima Raxmanovna	
Uchburchak o'rta chizig'ining xossasini o'qitish va undan kelib chiqadigan dastlabki xulosalar	189
E. E. Jumayev, O'. X. Aytuvganov	
Maktabgacha ta'limda musiqmashg'ulotlarini raqamli ta'lim resurslari asosida tashkil etishning nazariy-metodologik asoslari	195
G'ulomova Muslimaxon Ahmadillo qizi	
Teaching Medical Terminology Through Data-Driven Learning: A Corpus-Informed Model for English for Medical Purposes.....	199
Isomiddinova Diyora Qutbiddin qizi	

Jismoniy tarbiya yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari talabalarining jismoniy tayyorgarlik tizimida gimnastika mashqlarini qo'llash metodikasining o'ziga xos xususiyatlari.....	209
Karimov Duysenbay Djienbaevitch	
Filolog talabalarga ingliz va malay tillarini o'qitishda sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari.....	213
Yuldashev Azim Abdurahmonovich	
Qozoq, rus, o'zbek va ingliz tillarida sotsiolingvistik terminlarning tarjimasi: terminologik ekvivalentlikning qiyosiy tahlili.....	218
Yuldasheva Mahzuna Omonullayevna	

TARBIYA, TA'LIM, RIVOJLANISH VA SHAKLLANISH KATEGORIYALARINING MAZMUN-MOHIIYATI VA O'ZARO MUNOSABATI

Xodjayeve Munisa Utkur qizi

Pedagogika yo'nalishi magistri, mustaqil izlanuvchi
xodjayeve munisa79@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada pedagogikaning kategorial apparatidagi asosiy tushunchalar – tarbiya, ta'lim, rivojlanish va shakllanish kategoriyalarining mazmun-mohiyati nazariy jihatdan tahlil qilingan. Ushbu tushunchalarning pedagogik adabiyotlarda sinonim sifatida qo'llanilishi, ularning chegaralari va o'zaro bog'liqligi masalasi yoritilgan. Kategoriyalarni farqlovchi mezonlar (jarayon xarakteri, harakatlantiruvchi kuch, yo'nalganlik, natija) asosida ularning o'zaro munosabatining nazariy modeli taklif etilgan. Tadqiqot natijalari pedagogik terminologiyani aniqlashtirish va pedagogika nazariyasining kategorial tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: pedagogik kategoriya, tarbiya, ta'lim, rivojlanish, shakllanish, shaxs kamoloti, pedagogik jarayon, kategorial apparat.

Abstract: The article provides a theoretical analysis of the core categories of pedagogy: upbringing, education (teaching), development and formation. It addresses the problem of their frequent interchangeable use in pedagogical literature and clarifies their boundaries and interrelations. Based on distinguishing criteria (nature of the process, driving force, orientation, outcome), a theoretical model of the relationship between these categories is proposed. The findings contribute to refining pedagogical terminology and improving the categorical system of pedagogical theory.

Key words: pedagogical category, upbringing, education, development, formation, personality growth, pedagogical process, categorical apparatus.

Аннотация: В статье дан теоретический анализ основных категорий педагогики: воспитания, обучения, развития и формирования. Рассматривается проблема их синонимичного употребления в педагогической литературе, уточняются границы и взаимосвязи данных понятий. На основе критериев различения (характер процесса, движущая сила, направленность, результат) предложена теоретическая модель их взаимоотношения. Результаты способствуют уточнению педагогической терминологии и совершенствованию категориального аппарата педагогической теории.

Ключевые слова: педагогическая категория, воспитание, обучение, развитие, формирование, становление личности, педагогический процесс, категориальный аппарат.

KIRISH

Har qanday fan o'z kategorial apparati bilan belgilanadi. Pedagogika ham o'z predmetini ifodalovchi asosiy kategoriyalar tizimiga tayanadi. Bu tizimda tarbiya, ta'lim, rivojlanish va shakllanish markaziy o'rin tutadi, chunki ular shaxs kamoloti jarayonining turli tomonlarini ifodalaydi. Biroq ilmiy va o'quv adabiyotlarda, shuningdek, pedagogik amaliyotda bu tushunchalar tez-tez bir-birining o'rnida qo'llanadi: "shaxsni tarbiyalash" va "shaxsni shakllantirish", "o'quvchini rivojlantirish" va "o'quvchiga ta'lim berish" iboralari ko'pincha farqlanmaydi. Natijada terminologik noaniqlik yuzaga keladi, bu esa pedagogik tadqiqotlarning metodologik aniqligiga va ta'lim maqsadlarini to'g'ri belgilashga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogika nazariyasida ushbu tushunchalar turlicha talqin qilinadi. Ayrim mualliflar tarbiyani eng keng kategoriya sifatida qarab, ta'limni uning tarkibiy qismi deb hisoblaydi, boshqalari ta'lim va tarbiyani teng huquqli, o'zaro bog'liq jarayonlar deb biladi. Rivojlanish va shakllanish esa ko'pincha pedagogik emas, psixologik yoki falsafiy kategoriya sifatida qaralib, ularning pedagogik jarayon bilan aloqasi yetarli ochilmay qoladi.

Tadqiqotning maqsadi – tarbiya, ta'lim, rivojlanish va shakllanish kategoriyalarining mazmun-mohiyatini ochib berish va ularning o'zaro munosabatining nazariy modelini asoslash.

Tadqiqot vazifalari:

- har bir kategoriyaning pedagogik adabiyotlardagi talqinlarini tahlil qilish;
- kategoriyalarni farqlash mezonlarini belgilash;
- kategoriyalar o'rtasidagi tizimli bog'liqlikni aniqlash va uni model shaklida ifodalash.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Mavzu bo'yicha qarashlar tarixan shakllangan. Ya.A. Komenskiy ta'lim va tarbiyani insonni kamolotga yetkazuvchi yaxlit jarayon sifatida talqin qilgan ^[1]. Sharq mutafakkirlari, jumladan, Abdulla Avloniy tarbiyani millat taqdiri, hayot-mamot va najot masalasi darajasida muhim deb baholab, uni ta'limdan ajratmagan holda ma'naviy-axloqiy shakllanishning asosi sifatida ko'rgan ^[2]. Jon Dyui ta'limni tajriba orqali o'sish jarayoni sifatida qarab, rivojlanishni ta'limning asosiy maqsadi deb hisoblagan ^[3].

XX asr psixologiya va pedagogikasida ta'lim va rivojlanish nisbati markaziy muammolardan biriga aylandi. L.S. Vygotskiy ta'lim rivojlanishdan "oldinda yuradi" va uni yetaklaydi, degan g'oyani ilgari surib, "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasini asoslagan ^[4]. J. Pyaje esa rivojlanishni bosqichma-bosqich, ichki qonuniyatlarga bo'ysunuvchi jarayon sifatida talqin qilgan ^[5]. V.V. Davydov rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasida ta'lim mazmuni va metodlari bevosita bolaning aqliy rivojlanishini belgilashini asoslagan ^[6]. S.L. Rubinshteyn va A.N. Leontev shaxs shakllanishini faoliyat va munosabatlar tizimida tushuntirgan ^[7; 8].

Rus va o'zbek pedagogikasining zamonaviy darsliklarida (Yu.K. Babanskiy, I.P. Podlasiy, V.A. Slastenin hamda o'zbek pedagog olimlari asarlari) tarbiya, ta'lim, rivojlanish va shakllanish pedagogik jarayonning o'zaro bog'liq tomonlari sifatida tavsiflanadi, biroq ularning chegaralari turlicha belgilanadi ^[9; 10; 11; 12; 13].

So'nggi yillardagi tadqiqotlarda ta'lim va rivojlanish nisbati yangi nuqtai nazardan o'rganilmoqda. G. Biesta ta'limning uchta o'zaro bog'liq vazifasini – malaka berish, ijtimoiylashtirish va shaxsning o'zini namoyon etishi (subyektlashuv) – ajratib ko'rsatadi ^[17]. L. Darling-Hammond va hamkorlar o'rganish va rivojlanish shaxs bilan muhitning dinamik o'zaro ta'sirida kechishini ta'kidlaydi ^[18]; M. Immordino-Yang va hamkorlar esa miya rivojlantirishini ijtimoiy va hissiy xarakterga ega ekanini va buni ta'lim amaliyotida hisobga olish zarurligini asoslaydi ^[19]. UNESCO hisobotida ta'limni yangi ijtimoiy shartnoma asosida qayta ko'rib chiqish g'oyasi ilgari surilgan ^[20]. Milliy me'yoriy asosni esa 2020-yilda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun tashkil etadi ^[16].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, terminologik tahlil, sintez va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. Kategoriyalar to'rt mezon bo'yicha qiyoslandi: jarayonning mohiyati, harakatlantiruvchi kuch, yo'nalganlik (maqsadli yoki spontan) va natija.

TAHLIL VA NATIJALAR

1. Tarbiya kategoriyasining mazmun-mohiyati

Tarbiya – shaxsda ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar, e'tiqod, qarashlar va xulq-atvor madaniyatini shakllantirishga yo'naltirilgan, maqsadli va tashkil etilgan pedagogik faoliyatdir. Pedagogikada tarbiya keng va tor ma'noda talqin qilinadi. Keng ma'noda u jamiyatning butun ta'sir tizimini (oila, ta'lim muassasasi, jamoat, madaniy muhit) qamrab oladi; tor ma'noda esa pedagogik jarayonning ma'naviy-axloqiy, estetik, huquqiy va jismoniy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan yo'nalishini bildiradi.

Tarbiyaning muhim xususiyati – uning qadriyatga yo'nalganligi. Tarbiya jarayonida shaxsning ongi, hissiyoti va irodasi uyg'un ta'sir ostida bo'ladi, natijada insonning qadriyatlar tizimi va xulq-atvor motivlari vujudga keladi. Tarbiya natijasi tezda emas, uzoq muddatda va bilvosita namoyon bo'lishi bilan ta'limdan farqlanadi.

2. Ta'lim kategoriyasining mazmun-mohiyati

Ta'lim – bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni o'zlashtirish bo'yicha o'qituvchi va o'quvchining birgalikdagi maqsadli faoliyatidir. Uning asosiy tarkibiy qismlari o'qitish (o'qituvchi faoliyati) va o'qish (ta'lim oluvchi faoliyati) birligidan iborat. Ta'lim mazmuni davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari va darsliklarda aniq belgilanadi, natijasi esa o'zlashtirish darajasi bo'yicha nisbatan aniq o'lchanishi mumkin.

Ta'lim uch funksiyani bajaradi: o'rgatuvchi (bilim va ko'nikma berish), rivojlantiruvchi (tafakkur va qobiliyatlarni o'stirish) va tarbiyalovchi (dunyoqarash va qadriyatlarni shakllantirish). Ta'limning tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi funksiyalari uni boshqa kategoriyalar bilan bog'lovchi ichki mexanizm hisoblanadi.

3. Rivojlanish kategoriyasining mazmun-mohiyati

Rivojlanish – inson organizmi, psixikasi va shaxsida vaqt davomida yuz beradigan, qaytmas, yo'nalgan, miqdoriy va sifat o'zgarishlar jarayonidir. U biologik (jismoniy), psixik (aqliy, hissiy) va ijtimoiy jihatlarni qamrab oladi. Rivojlanish ichki omillar (irsiyat, individual xususiyatlar, faollik) va tashqi omillar (muhit, tarbiya, ta'lim) o'zaro ta'siri natijasida sodir bo'ladi.

Rivojlanishning pedagogik jarayondan farqi shundaki, u faqat pedagogik ta'sir bilan cheklanmaydi: u pedagogik ta'sirsiz ham, spontan tarzda ham kechishi mumkin. Pedagogika uchun asosiy masala – rivojlanishni qanday yo'naltirish va uning imkoniyatlaridan ta'lim jarayonida qanday foydalanish. Yosh va pedagogik psixologiya darsliklarida ham rivojlanish yosh bosqichlari xususiyatlari va ta'lim bilan o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqiladi ^[14]. Shu nuqtai nazardan Vygotskiy g'oyasi muhim: to'g'ri tashkil etilgan ta'lim hozirgi rivojlanish darajasiga emas, yaqin rivojlanish zonasiga tayanib, rivojlanishni oldinga yetaklaydi ^[4].

4. Shakllanish kategoriyasining mazmun-mohiyati

Shakllanish – shaxs sifatleri, xislatlari va xulq-atvor shakllarining tashqi va ichki omillar ta'sirida muayyan bir shaklga kelishi, barqaror tus olishi jarayoni va natijasidir. Shakllanish tushunchasi, bir tomondan, jarayonni ("shakllanmoqda"), ikkinchi tomondan, natijani ("shakllangan sifat") ifodalaydi.

Shakllanish rivojlanishdan farqli ravishda aniq shaxsiy sifatlarining yuzaga kelishi va mustahkamlanishiga qaratilgan. Rivojlanish umumiy o'sish va o'zgarishni ifodalasa, shakllanish shu o'zgarishlar natijasida muayyan xususiyatlarning qaror topishini bildiradi. Pedagogik amaliyotda "kompetensiyani shakllantirish", "dunyoqarashni shakllantirish" iborolari shu ma'noda ishlatiladi.

5. Kategoriyalarning qiyosiy tahlili

Tahlil natijalari quyidagi jadvalda umimlashtirildi.

Mezon	Tarbiya	Ta'lim	Rivojlanish	Shakllanish
Mohiyati	Qadriyat, e'tiqod va xulq-atvor madaniyatini qaror toptirish	Bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni o'zlashtirish	Shaxsdagi miqdoriy va sifat o'zgarishlar	Sifat va xislatlarning barqaror shaklga kelishi
Xarakteri	Maqsadli, tashkil etilgan pedagogik jarayon	Maqsadli, tashkil etilgan pedagogik jarayon	Tabiiy va ijtimoiy qonuniyatlarga bo'ysunuvchi, qisman spontan	Jarayon va natija birligi
Harakatlantiruvchi kuch	Tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'zaro ta'siri, ichki ehtiyoj	O'qituvchi va o'quvchi hamkorligi, bilishga ehtiyoj	Ichki qarama-qarshiliklar, ehtiyoj va imkoniyatlar	Tashqi ta'sirning ichki munosabatga aylanishi
Yo'nalganligi	Shaxs ma'naviy-axloqiy qiyofasiga	Aqliy va amaliy tayyorgarlikka	Shaxs kamolotining umumiy o'sishiga	Muayyan sifat va xususiyatlarga
Natijasi	Tarbiyalanganlik	Bilimdonlik, kompetentlik	Rivojlanganlik darajasi	Shakllanganlik (barqaror sifat)

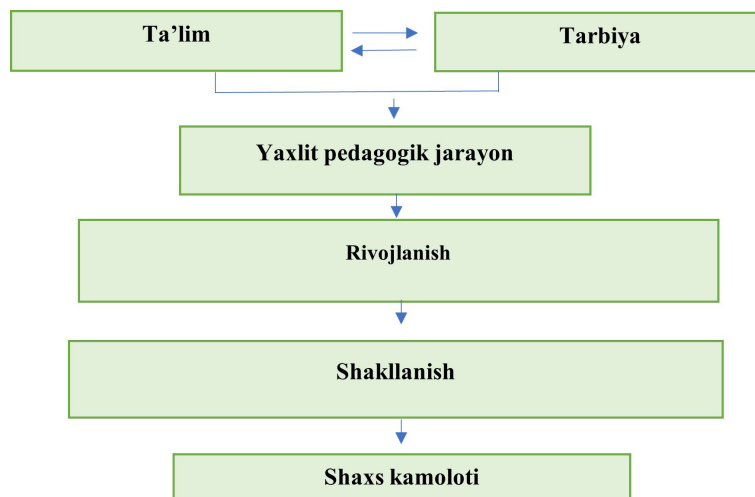
6. Kategoriyalarning o'zaro munosabati modeli

Tahlil asosida kategoriyalar o'zaro quyidagicha bog'lanadi.

Birinchidan, tarbiya va ta'lim yaxlit pedagogik jarayonning ikki ajralmas tomonini tashkil etadi. Ta'lim jarayonida tarbiyaviy ta'sir doimo mavjud, tarbiya jarayonida esa bilim va tasavvurlar o'zlashtiriladi. Ularning farqi birligidan kelib chiqadi: ta'limda ustuvor vazifa bilim va ko'nikma berish bo'lsa, tarbiyada qadriyatlar va xulq-atvorni qaror toptirish ustuvordir.

Ikkinchidan, tarbiya va ta'lim rivojlanishning shartidir. Pedagogik ta'sirlar rivojlanishni yo'naltiradi, tezlashtiradi yoki sekinlashtirishi mumkin. Vygotskiy bo'yicha ta'lim rivojlanishdan oldinda boradi ^[4], Davydov bo'yicha esa ta'lim mazmuni va usullari aqliy rivojlanishni belgilaydi ^[6]. Shu bilan birga, Pyaje ta'kidlagan rivojlanishning bosqichli qonuniyatlari ta'lim imkoniyatlarini cheklovchi omil bo'lib xizmat qiladi ^[5]. Demak, rivojlanish ham ta'lim va tarbiyaning natijasi, ham ularning sharti hisoblanadi.

Uchinchidan, shakllanish tarbiya, ta'lim va rivojlanishning umimlashgan natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Tarbiya, ta'lim va rivojlanish jarayonlari bir-birini to'ldirib, shaxsda aniq sifatlarining (bilim, kompetensiya, axloqiy xislat, e'tiqod) barqaror shakllanishini ta'minlaydi. Shaxs faoliyati va munosabatlari bu jarayonda hal qiluvchi o'rin tutadi ^[7; 8]. Yuqoridagilarga asoslanib, kategoriyalar munosabatini quyidagi sxema ko'rinishida ifodalash mumkin:

Bu yerda teskari aloqa muhim: shakllangan sifatlar (masalan, o'quv motivatsiyasi, axloqiy e'tiqod) yangi tarbiya va ta'lim jarayonlarining samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi va keyingi rivojlanish uchun asos bo'ladi. Shunday qilib, kategoriyalar chiziqli emas, balki o'zaro ta'sir qiluvchi siklik tizimni hosil qiladi.

7. Kategoriyalarni farqlamaslikning pedagogik oqibatlari

Kategoriyalarni aralashtirish bir qator oqibatlarga olib keladi. Birinchidan, ta'lim maqsadlari noaniq belgilanadi: faqat bilim berishga e'tibor qaratilib, rivojlantirish va tarbiyalash vazifalari e'tibordan chetda qoladi. Ikkinchidan, natijalarni baholash noto'g'ri bo'ladi: o'zlashtirish ko'rsatkichi bilan shaxs kamoloti bir narsa deb qabul qilinadi. Uchinchidan, ilmiy tadqiqotlarda tushunchalar noto'g'ri qo'llanib, natijalarni solishtirish qiyinlashadi. Shu bois kategorial aniqlik pedagogika nazariyasining metodologik talabi hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

Tarbiya – shaxsning qadriyatlar tizimi va xulq-atvor madaniyatini qaror toptirishga yo'naltirilgan maqsadli faoliyat; ta'lim – bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni o'zlashtirishga qaratilgan o'qitish va o'qish birligi; rivojlanish – shaxsdagi qaytmas, yo'nalgan miqdoriy va sifat o'zgarishlar jarayoni; shakllanish – sifat va xislatlarning barqaror shaklga kelishi jarayoni va natijasidir.

Kategoriyalarni farqlashning asosiy mezonlari: jarayonning xarakteri (tashkil etilgan yoki spontan), harakatlantiruvchi kuch, yo'nalganlik va natijaning mazmuni.

Tarbiya va ta'lim yaxlit pedagogik jarayonning o'zaro bog'liq tomonlari bo'lib, rivojlanishning asosiy shartlaridan hisoblanadi; rivojlanish esa ham ularning natijasi, ham keyingi ta'lim va tarbiya uchun zamin; shakllanish esa bu jarayonlarning umumlashgan, barqaror natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Taklif etilgan siklik model pedagogik terminologiyani aniqlashtirish, ta'lim maqsadlarini to'g'ri belgilash va tadqiqotlarda kategorial yondashuvni mustahkamlash uchun nazariy-metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Keyingi tadqiqotlar uchun yo'nalish sifatida kategoriyalar munosabatini turli yosh bosqichlari va ta'lim bosqichlari kesimida (maktabgacha, umumiy o'rta, oliy ta'lim) empirik jihatdan tekshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избранные педагогические сочинения: в 2 т. – М.: Педагогика, 1982. Т. 1.
2. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent: Ma'naviyat, 1998.
3. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999 (1-е изд. 1934).
5. Piaget J. The Origins of Intelligence in Children. – New York: International Universities Press, 1952.
6. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. – Москва: Педагогика, 1986.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – Санкт-Петербург: Питер, 2002 (1-е изд. 1940).
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Политиздат, 1975.
9. Бабанский Ю.К. Педагогика. – Москва: Просвещение, 1988.
10. Подласый И.П. Педагогика. – Москва: Владос, 1999.
11. Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика. – Москва: Академия, 2002.
12. Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008.
13. Mavlonova R., Raxmonqulova N., Voxidova N., Matnazarova K. Pedagogika. – Toshkent, 2013.

14. Do'stmuhamedova Sh.A., Tillashayxova X.A., Baykunosova G., Ziyavitdinova G. Umumiy psixologiya (2-kitob: Yosh davrlari va pedagogik psixologiya). – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2020.
15. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. – Toshkent, 2004.
16. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
17. Biesta G. Risking Ourselves in Education: Qualification, Socialization, and Subjectification Revisited // Educational Theory. – 2020. – Vol. 70, No. 1. – P. 89–104.
18. Darling-Hammond L., Flook L., Cook-Harvey C., Barron B., Osher D. Implications for educational practice of the science of learning and development // Applied Developmental Science. – 2020. – Vol. 24, No. 2. – P. 97–140.
19. Immordino-Yang M.H., Darling-Hammond L., Krone C.R. Nurturing nature: How brain development is inherently social and emotional, and what this means for education // Educational Psychologist. – 2019. – Vol. 54, No. 3. – P. 185–204.
20. UNESCO. Reimagining our futures together: A new social contract for education. – Paris: UNESCO, 2021.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №10(3)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.